

Mikor alapították az Eötvös Loránd Geofizikai Intézetet?

Tisztelt Kollégáink valószínűleg még jól emlékeznek a korábbi, kissé lapult földgolyót idéző lyukszalagos ELGI logóra, amely alatt az alapítás éveként 1919 szerepelt. Talán azt is észrevették, hogy az intézet néhány év óta egy újabb, az Eötvös család címerének elemeiből és az úgynevezett „balatoni” Eötvös inga sematikus képéből összeállított emblémát használ, amely viszont az alapítás évét 1907-re teszi. Joggal merül fel a kérdés, hogy mikor is alapították az Eötvös Loránd Geofizikai Intézetet? Mi történt 1919-ben és miért tekintették sokáig ezt az alapítás évének? És mi történt 1907-ben és ma miért gondoljuk úgy, hogy az intézetet 1907-ben alapították?

Ez a kérdés a Geofizikai Intézet esetében nem olyan egyszerű, mint mondjuk a Földtani Intézetnél, amelyet 1869-ben I. FERENC JÓZSEF (Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország apostoli királya, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galícia, Lodoméria és Illíria királya, Ausztria főhercege, Krakkó nagyhercege, Lotaringia, Salzburg, Stájerország, Karintia, Kraina, Bukovina, Felső- és Alsószilézia hercege, Erdély nagyfejedelem, Morvaország örgrófja, Habsburg és Tirol grófja, stb., stb., stb.) alapított és az alapító okiratot sajátkezűleg alá is írta. A Földtani Intézetet ezzel *de jure* megalapították és *de facto* elkezdett működni.

A Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézetet — bármilyen meglepően hangzik is — *de jure* MATOLCSY György, a Magyar Köztársaság kormányának aktuális gazdasági minisztere az Úrnak 2001. esztendejében alapította meg. Vagyis ő volt az, aki az 1994-ben rendeletileg előírt, gondosan előkészített és a minisztériumba beterjesztett „Alapító Okirat”-ot, az intézet első alapító okiratát, 7 év után végre aláírta. Köszönet az alapítónak! Így alázatosan el kell ismernünk, hogy mind az alapító rangját, mind az alapítás időpontját tekintve messze elmaradunk testvér intézetünk, a Földtani Intézet mögött. Az ELGI alapításával ez a helyzet *de jure*.

De facto a dolog másként néz ki. A Geofizikai Intézetet ugyan nem alapították meg, de már 1907-ben elkezdett működni, amikor báró EÖTVÖS Loránd, a budapesti királyi magyar Tudományegyetem zseniális fizikaprofesszora olyan kutatási eredményeket tárt az Internationale Erdmessung XV. Kongresszusa elé, hogy a résztvevők, élükön Sir George Howard DARWINnal, indítatva érezték magukat arra, hogy felhívják a magyar kormány figyelmét e nemzetközi jelentőségű kutatások fokozott támogatására. Ennek az eseménynek részletes történetéről előző számunkban számoltunk be [SZABÓ 2006], de ismerteti a nemrég megjelent intézettörténeti kiadvány is [POLCZ 2003].

A történet a maga való mivoltában igazi tündérmese! Több okból is. Először is volt egy olyan magyar tudós, akire a világ felnézett (bár ő, a maga arisztokratikus módján, erre nem törekedett). Másodsor volt egy olyan magyar kormány és voltak olyan államférfiak, akik a tudományos kutatást értéknek tekintették. Végül, voltak olyan képviselői a világ tudományos életének, akik összefogtak, hogy

egy számukra kevésbé ismert ország tudományos kutatását előrelendítsék.

De térjünk vissza az intézethez. A tudósok közbenjárására a kultuszminiszter, gróf APPONYI Albert megszerzi a mesés összeget „a báró Eötvös Loránd-féle csavarási inga kísérletek támogatására” olyan feltétellel, hogy a támogatást pénzügyileg és leltárilag külön kell kezelni az EÖTVÖS vezette egyetemi Fizikai Intézettől. EÖTVÖS a pénzügyi elszámolással közvetlenül a kultuszminisztériumnak tartozott. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy 1907-ben EÖTVÖS vezetése alatt felállítottak egy új, a szintén EÖTVÖS vezette Fizikai Intézettől független szervezetet, amely az állami költségvetésben külön tételként szerepelt. Ezt a szervezetet nem nevezték ugyan intézetnek, de saját világosan definiált állami feladata, saját államilag finanszírozott költségvetése és saját leltára volt. Ez a szervezet *de facto* ekkor el is kezdett működni. Ez történt tehát 1907-ben.

EÖTVÖS 1919-ben bekövetkezett halálával az egyetemi Fizikai Intézet és a geofizikai kutatási részleg személye általi intézményi köteléke megszakadt. A nagy tudós halála lehetőséget teremtett arra, hogy a Pénzügyminisztérium Bányakutató Osztályának vezetője, BÖCKH Hugó megvalósítsa régi álmát és hatáskörébe vonja az „Eötvös-féle geofizikai kutatásokat”. PEKÁR Dezső, e kutatások irányítója partner volt az átszervezésben, mert így még hangsúlyosabbá válhatott a geofizikai részleg egyetemtől való függetlensége. A Pénzügyminisztérium átszervezésre vonatkozó javaslatát a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 1919. november 18-án kelt (167.608/1919./B.XVI. számú) átiratában magáévá tette. Az átirat szavai szerint: „Folyó év augusztus 23-án 26.973 sz. alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém tisztelettel értesíteni Nagyméltóságodat, hogy a nagyemlékű báró Eötvös Loránd által felfedezett és megindított geofizikai kutatásoknak tárcám vagyonkezeléséhez tartozó és különállóan leltározott tárgyait és műszereit a pénzügyi tárca hatáskörébe átengedem.” Ugyanez az átirat azonban a tudományos kutatások folytatása érdekében a következőket is tartalmazza: „Teljes tudatában e világhírű felfedezés tudományos és gyakorlati jelentőségének, biztosítékot kérnék azonban azíránt, hogy a geofizikai állomás a jövőben nem csupán csak gyakorlati célokat fog szolgálni, hanem a geofizikai tudományos kutatást továbbra is folytatni fogja és alkalmat ad a magyar tudós világnak is az e téren való kutató, kísérletező munkára.”

Ettől kezdve a geofizikai kutatások az egyetemről teljesen elkülönülve, más minisztérium felügyelete alatt folytak PEKÁR Dezső vezetésével. EÖTVÖS halála után, nagy elődje tiszteletére, némileg önkényesen, PEKÁR elkezdte használni a báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet nevet. Miután a szervezet jellege és az új név között semmiféle ellentmondás nincs, az új név átmegy a köztudatba, és rövidesen hivatalossá válik. A harmincas évek hivatalos tiszti névsoraiban már ezen a néven szerepel az intézet. 1919-ben tehát megváltozik az 1907-ben létrehozott szervezet vezetőjének személye, a főhatósága és a neve, de nem változik az intézet jellege, és nem változnak feladatai sem. Nem

változnak feladatai, mert HALLER István kultuszminiszter a tudományos kutatások folytatásához kész a már más tárcához tartozó intézetnek továbbra is biztosítani a pénzügyi fedezetet. Ez azonban már egy másik tündérmese! A lényeg, hogy 1919-ben valóban megszületik a *báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet* mint név, de a mögötte lévő szervezet ekkor már tizenkét éve működik.

1935-ben az intézet átkerül az Ipari Minisztériumhoz és neve *Magyar Királyi Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet* lesz. A második világháborút követően aztán tovább változik a név, a „Királyi”-t „Állami”-ra cserélik, Eötvös Lorándot pedig, érdemei elismerése mellett megfosztják bárói címétől, így alakul ki a ma is használt *Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet* elnevezés.

De térjünk vissza az intézet alapításának dátumára. Az intézet alapításának éve sokáig nem foglalkoztatta az intézeti vezetőket. A kérdés igazán csak az 1960-as években merült fel, amikor az intézeti székház építése — immár sokadszor — ismét előtérbe került. Az intézet vezetése 1969-ben úgy látta jónak, hogy EÖTVÖS halálának 50. évfordulóját és a befejezéséhez közeledő székház építést akkor ünnepli meg méltóképpen, ha azt egy szép kerek évfordulóhoz, nevezetesen az intézet megalakulásának 50. évfordulójához rendeli. Így került ekkor az intézeti logóra az 1919-es évszám.¹

Ezzel szemben most úgy gondoljuk, hogy *de facto* egy szervezet attól a pillanattól kezdve létezik, amikor működni

¹ (1993-ban új színes prospektust készített az intézet. A grafikai tervezés során az intézeti logo modernizálására is javaslat született, a grafikus kiszínezte, és az alapítási évet is aláírta. 1994-ben meg is ünnepeltük a fennállás 75. évfordulóját. Paradox módon 2007-ben, 13 évvel később, már a 100. évfordulót ünnepelhetjük. — H. Zs.)

kezd, és ha állami szervezetről van szó, akkor fontos még az is, hogy mikor jelenik meg az állami költségvetésben önálló tételként. A Geofizikai Intézet esetében mindkét feltétel alapján 1907 az indulás éve. Az új szervezetet nem lehetett ugyan azonnal, az akkor még élő és aktívan dolgozó igazgatójáról elnevezni, de már az indulásától kezdve benne volt különböző elnevezéseiben az „Eötvös-féle” jelző formájában vezetőjének neve.

Ezt a nézetünket alátámasztandó idézzük a Magyar Közigazgatástudományi Intézet MEZNERICS Iván és TORDAY Lajos nevével fémjelzett, a „Magyar közigazgatás szervei 1867–1937” c. kiadványát: „*Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet (Budapest): Az Eötvös intézet 1907-ben alakult meg oly módon, hogy a kormány által Eötvös kutatásának támogatására kiutalt évi 60.000 koronát, illetve az ezen beszerzett műszereket, tárgyakat a kormányrendeletnek megfelelően az egyetemi fizikai intézettől külön leltározták.*”

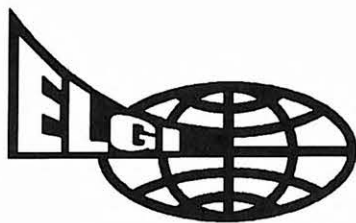
A fentiek alapján megállapíthatjuk: az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet *de facto* 1907 óta működik és 1919 óta viseli jelenlegi nevét, annak ellenére, hogy *de jure* csak 2001-ben alapították meg. Mi, intézetiek az indulás *de facto* évét tekintjük a legfontosabbnak.

HIVATKOZÁSOK

Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet története I., szerkesztő POLCZ Iván. Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet, 2003, Budapest

SZABÓ Zoltán 2006: Eötvös Loránd és a Föld alakja, Magyar Geofizika 47, 2, 80–85

Bodoky Tamás, Szabó Zoltán

Founded in 1919

A régi ...

... és a mai logo